

Balogh Mihály

Gyere, beszéljük meg!

- Egy könyvtárostánár időszerű kétségei -

Belső kétségeimről, szakmai konfliktusaimról szeretnék beszélni, amilyenekkel alighanem mások is küszködnek, csöndben, mert mostanság nem divat beszélni róluk szakmánk berkeiben, s főleg nem önkritikusan.

Könyvtárostánár vagyok egy vidéki kisgimnáziumban, kettős hivatásomból eredően tanítok irodalmat és latin nyelvet, és könyvtároskodom is az iskolámban. Évek óta foglalkozom intenzívebben a nálunk tulajdonképpen most formálódó könyvtárostánár-szakma általánosítható tapasztalataival, elméleti kérdéseivel. Hasonlóan gondolkodó kollégáimmal kilenc éve megalapítottuk a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* kebelében működő önálló csoportunkat, az iskolai könyvtárosok szekcióját, később – változó szerepünkhöz igazodva – „átkeresztelkedtünk”: nevünk ötdik éve *könyvtárostánárok szervezete*.

Legfőbb célunk a korszerű, az oktatásban kulcsszerepet játszó iskolai könyvtár, illetve forrásközpont elméleti elfogadtatása és gyakorlati megvalósítása. Miénk a szakmai szerep, a kínálat biztosítása, az iskolától várjuk, hogy tényleges igénye támadjon, hogy felismerje kínálatunk hasznát, a fenntartótól pedig azt, hogy lehetőségeihez képest biztosítsa a szükséges anyagi feltételeket.

Aki csinálja, tudja, milyen sok nehézséggel jár ez a vállalkozás: éppen elég messze van egymástól még mindig a mi kínálatunk meg a pedagógusszakma kereslete. Tesszük a dolgunkat mégis, mert ha erősen hisz az ember abban, amit csinál, nyilván sokkal kudarcűrőbb lesz. Csakhogy! Munkánk végzése közben támadhatnak belső szakmai konfliktusaink is, a hitet kikezdheti a kétely, amit – ha belénk szívárog – ki kell mondani, meg kell fogalmazni, alkalmasint meg kell vitatni közösen, hogy leküzdhessük, hogy föloldhassuk a belőle táplálkozó görcsöket. Mert ahogyan a költő mondja, „*növeli, ki elfödi a bajt*”. Efféle belső kétségeimről szeretnék beszélni a továbbiakban, olyan szakmai konfliktusaimról, amilyenekkel alighanem mások is küszködnek, csöndben, mert mostanság nem divat beszélni róluk szakmánk berkeiben, s főleg nem önkritikusan.

Am, hogy ne csak *értsék*, de *éljék* is velem a bennem sarjadt kétségeket, teszek itt most egy szubjektív kitérőt, földézem egy „ős-élményemet”.

Hétévesen, első elemistaként, már egy éve folyamatosan olvasó, mindenféle szövegre rögtön rákapó, betűfaló gyermek voltam. Nyilván apámtól lestem el ezt a szokást, aki folyton utazó vasutas volt. Munkája közben bőven akadt ráérő ideje, amit így-úgy használt föl legtöbb társa; apám állandó olvasással. Akkoriban történt, hogy egyszer elküldött a *Vasutasok és Hajósok Szabad Szakszervezete* otthonába, vigyek vissza két könyvet, és hozzak ki két másikat a könyvtárból. Meglepetésemre régi vasutas ismerősöm fogadott az ablaktalan szobában, ahol a három üveges, könyvekkel teli, lakatra zárt szekrény állt. *Kánai János* bátyám, a sinek, vagonok közt mindig vidám füttyszóval mászkáló, a kerekeket kopácsoló „kalapácsos ember”, hivatalos nevén kocsivizsgáló, itt most szekrényeket nyitott-csukott, szedte ki, rakta vissza a gerincükön körém-kés, gyakran nyúrtre olvasott könyveket. Hamar rendeztük közös dolgunkat, de még maradtam, és amíg ő újabb vendégekkel foglalkozott, én bámészkodtam, betűzgettem a szerzőket, címeiket. Végre indultam volna, de hirtelen rám szólt:

- Hát te nem viszel valamit, Őcskös?

Öt perc múlva apám könyvei mellett lapult a „Cauk és Gek”, legközelebb a „Timur és csapata”, harmadszorra meg „A város peremén” – *József Jolántól*. Ezzel már alaposan megizzadtam, mégis ez fogott meg leginkább, többször újraolvastam egyes részeit, és sokkal később vittem vissza – akkor sem szívesen –, mint a korábbiakat. János bátyám, aki pedagógiát meg könyvtártant ugyan aligha tanult, valamit mégis sejtethet rólam, mert fürkész szemekkel rám kérdezett:

– Na, Ócskös, hogy tetszett?

Meglepetésemben csak valami motyogós, seízü válaszra futotta, de az én könyvtárosomnak ez kevés volt:

– Ülj ide, Ócskös, gyere, beszéljük meg! – tolt aláam egy székét.

És megbeszéltük...

Aztán megbeszéltük még sokszor, a többit is, mert *Kánai János* kocsivizsgáló mind elolvasta a rábízott könyveket, és én „utánaolvastam” őket, *Jókait* és *Mikszáthot*, *Vernét* és *Victor Hugót*, meg persze sok oroszot, szovjetet, de – *horribile dictu!* – még *Zolát*, a „*Germinal*”-t is. Négy év alatt kiolvastam, kinőttem a „*Vasutasok és Hajósok...*” könyvszekrényeit, új környezetre, új iskolára, új könyvtárra és könyvtárosra találtam (a csak közbevetőleg jegyzem meg: sajnos *nem* az iskolaira!).

De az az első könyvtár, örök elcsábulásom eszköztára és színtere – *Proust* madeleine-süteményeként – enyhén olajos illatával, ízével, színeivel már mindig megmarad bennem, minden könyvtárelményem részeként.

E kitérő után, amelynek dramaturgiai szerepe reményem szerint később világosodik meg, most térjünk vissza szorosabb szakmánkhoz. Ki-ki jól érzékelheti a könyvtárosok körében, hogy egyszerre tágul és szűkül világunkban, a ránk zúduló mikrochipes, teleműholdas információzömbben hogyan *keresi helyét* szerte a világban a *hagyományos könyvtár*. Keresi helyét a hagyományos iskolai könyvtár is az iskolában, próbálunk megfelelni az új kihívásoknak, pénz szerzeni és szemléletet váltani, iparkodunk – mintegy „előre menekülve”, presztízsünket is növelendő – a remélt oktatás-módszertani fordulathoz igazodó forrásközponttá, a többforrású oktatás élő műhelyévé szerveződni, szeretnénk most már nem egyszerűen a könyvtárat bevinni az iskolába, hanem az iskolát, a tanítást-tanulást a könyvtárba, vagyis a forrásközpontba.

A kunszentmiklósi gimnáziumban 1869-ben vált ki a tanári könyvtárból az ifjúsági könyvtár, amely így fogalmazta meg feladatát: „A könyvtár célja: A magyar irodalom classiciái terményeinek a növendékekkel való megismertetése.” Az *iskolai könyvtár*nak egy egészen friss, lehetséges *meghatározása* viszont így határozza meg a mai iskolai könyvtárt: „...olyan komplex egység, amelyet a tanulás és tanítás folyamatának elősegítése céljából könnyen hozzáférhető, az igényeknek megfelelő minőségű és mennyiségű információhordozók, az ezek használatához szükséges eszközök és szolgáltatások rendszere alkot... Szakszerűen elhelyezett és feltárt gyűjteményre épülő sokoldalú szolgáltatásaival az adott iskola információs bázisaként, forrásközpontjaként működik.” Önálló ismeretszerzés, többkönyvű oktatás, multimédiacentrum, ablak a világra, számítógépes és videovilág, on-line kapcsolat, teletex, internet: tanuljuk, tanítjuk, hirdetjük az új szakkifejezéseket és metaforákat, kínáljuk őket alternatívaként a bírált, az elhagyandó régi helyett.

Törekvésünk az újra, a korszerűre, természetes módon jár együtt azzal, hogy szívesen rójuk meg a szerintünk tévutas, zsákutcás, poroszos hazai iskolai gyakorlatot, bíráljuk a tudományos ismeretek megsavanyodott párlatát közvetítő, egyoldalúan ismeretközlő, a megemészthetetlen tömegű ismeretek pusztán a reprodukálását megkövetelő, gyakran versenystálló módjára működő iskolát, amely csöndben elhanyagolja a személyiség formálását, a legnemesebb értelemben

vett nevelést, ahol uralkodik az „én magyarázok, fiam, te meg figyelsz rám, aztán én kérdezek, te meg felelsz – többnyire írásban!” típusú, személytelen és egyoldalú tanár-diák viszony. De a régít ostorozó s az újat euforikusan igenlő lendületünkben érzékeljük-e, *akarjuk-e érzékelni* vajon a kertek alatt *lappangó veszélyt*, az eltolódó hangsúlyokat?

Egyre többször mondjuk, hogy *ismeretszerzés*, és egyre *ritkábban*, hogy *élményszerzés*.

Egyre többször azt, hogy *szakirodalom*, és egyre ritkábban, hogy *szépirodalom*, többször, hogy *video*, ritkábban, hogy *regény*, s még ritkábban, hogy *vers*.

Gyakrabban kérdezzük már, hogy *érted-e*, és ritkábban, hogy *érezd-e*.

Egyre többször vitatjuk, hogy *miért hasznos*, és mind ritkábban, hogy *miért szép*.

Észre vesszük-e, érzékeljük-e ezt a jelenséget? Észre vesszük-e, érzékeljük-e, hogy miközben örökdünk egyrészt a pénztelenség, a konzervatív pedagógiai szemlélet, szakmánk presztízshiánya mint realitás, másrészt meg a külföldi – főképpen a dán! – gyakorlatból; a szakirodalomból és néhány hazai példából megismert szakmai „szebb jövő” mint ábrándkép malomkövei közt. Talán már nem is figyelünk oda mindig és eléggé az élményt nyújtó, az embert formáló olvasás visszaszorulására, szokásból kuriozitássá sorvadására?

Az imént említett kunszentmiklósi ifjúsági könyvtár állománya húsz évvel később, 1889-ben „...556 kötet ifjúsági olvassmány, többségükben szépirodalmi munkák, kisebb részben történelmi s vegyes tartalmú művek”. A ma forgalomban levő iskolai normák szerint pedig „...kívánatos, hogy a szak- és ismeretközlő irodalom aránya a teljes állomány hetven százaléká legyen”.

Ehhez képest aztán az *Új Könyvek* című, a magyar könyvtárak számára forgalomban levő állománygyarapítási tanácsadó füzetek 1994-ben 530 címet ajánlottak a magyar középiskoláknak, és ebből a könyvhalmazból összesen 80 darab volt a szépirodalmi munka, vagyis a teljes kínálat 15 százaléka. Ugyanakkor és ugyanott az általános iskoláknak nyújtott kínálatból pedig mindössze 14 százalék a szépirodalom aránya! (Csak így, zárójelben jegyzem meg, hogy akad azért az ÚK-ban bőven „kvázi-szépirodalom”. Bennük csak két dolog hibádzik: a *szép* meg az *irodalom*!)

E pillanatban joggal közbevetethetné bárki: talán éppen itt és most kívánom föltenni a spanyolviaszt, fölfedezni azt a szakmai közhelyként, sok-sok kutatási jelentés, tanulmány tárgyaként megfogalmazott, világielenségként ismert tényt, hogy az emberek – és a gyerekek, *tanulóink!* – *egyre kevesebb szépirodalmat olvasnak?* S ha mégis: egyre silányabban? Mert már a kínálat is egyre silányabb? Azt gondolom, erről a veszélyről mindig és mindenhol érdemes, kell szólni, ahol erre mód nyílik. De most mégsem elsősorban ezt a tőlünk független jelenséget kívánom újra szóvá tenni.

Nekem most az a fontos, hogy mi, könyvtárostanárok nézzünk szembe annak a bizonyos *hangsúlyeltolódásnak* a veszedelmével. Hogy lássuk be: csapdaként, szakmai ártalomként fenyeget bennünket, ha a kötelező olvassmány videováltozával csalogatjuk be mi magunk a gyerekeket, azzal az önfölmentő érveléssel takarozva, hogy esetleg magyaros kollégánk is ezt a megoldást javasolta nekik, ha az iskola, az oktatás vélt és remélt igényeihez *túlbuggón igazodva* már magunk is *csupán médiacentert látunk könyvtárunkban, információfogyasztót a tanulóinkban, használatot az olvasóinkban*.

Igaz: többnyire valami „csakazértis” nyomaték motiválja ezt a bennünk is eluralkodni látszó hangsúlyeltolódást. Mintha így, „ráolvasó módon” is arra a gondunkra keresnénk a gyógyírt, hogy mennyire nehezen talál partnerra a változásokra váró könyvtárosszakma a gyakorlati (és elméleti!) pedagógiában meg a tanárképzésben. Szeretnénk, ha a farka csóválhatná a kuttyát, ha már a kutya nem akarja csóválni a farkát: pedig az oktatásnak a szolgáltatásait kínáló könyvtár aligha váltja meg az iskolát, csakis az iskola válthatná meg am azt, ha igazán beköltözne végre a könyvtárba, ha a kínált szolgáltatásokat mohón fogyasztva új szolgáltatások nyújtására gerjesztene.

Mi, könyvtárostanárok, miközben küszködünk újat akaró vágyainkkal és kudarcainkkal, soha nem feledkezhetünk meg arról, hogy van a régi fajta iskolai könyvtáraknak egy ápolásra érdemes, „haladó hagyományuk”, hogy ugyanis az önálló ismeretszerzésen, a használóvá nevelésen túl *természetes színterei* lehetnek az esztétikai élményt nyújtó szépirodalmi művek megszerzésének, befogadásának, avagy – bármennyire elcsépeztük már, mégis kimondom! – az olvasóvá nevelésnek!

Egy iskolai könyvtár, akármilyen kicsi, szegényes, „hagyományos”, vagy foroghat akár a legmodernebb kacsalóban, a *kulcsfigura* itt is és ott is, a használóvá formálásban és az olvasóvá nevelésben egyaránt – a *könyvtáros* maga. Egy iskolai könyvtár, ha működik, ha nyitva van, könnyedén válhat eleve az iskola legdemokratikusabb, legvonzóbb helyévé, a diákok számára relatív szabadságuk leginkább megvalósítható színterévé. Csak legyen ott a hivatását értő és érző könyvtárostanárr, akit szabadon megszólíthat a diák, és aki szabadon megszólíthatja a diákat. S ha a beszélgetés elindult, nekünk nemcsak magyaráznunk kell tudni meg tájékoztatni, hanem kérdezni és válaszolni, de mindenekelőtt – odafigyelni. Hallgatni, pontosabban: meghallgatni.

Szervezetünk egyik pályázatára Erdélyből érkezett egy levél tavaly. Ottani kollégánknak előbb leírta, hogy milyen mostohák a körülményeik, mennyire nívótlan, aránytalan összetételű a felülről, „hivataltól bővített” állomány. Alig van korszerű kézikönyvük, hiányoznak a tudomány-népszerűsítő munkák, művészeti albumok, módszertani írások, a keresett mesés- és képeskönyvek, ifjúsági műveket pedig már rongyosra olvasták a gyerekek. A továbbiakban szó szerint idézek:

„Ennek ellenére úgy érzem, hogy a könyvtárnak nagy szerepe van az iskola mindennapi életében. Ha a gyermekek nem is találják meg a keresett könyvet, gyakran bejönnek a könyvtárba. A kicsik sokszor szólítanak édesanyámnak, maminak, tanító néninek, és kibeszélik kicsi lelkük minden bűját. A nagyobbaknak is sokszor adok tanácsot bajaikban, útbaigazítom a keresztrejtvényfejtés közben, ha elakadnak, tanácsomat kérik, ha szavalóversenyre készülnek. Mozgalmas élet van a könyvtárban.” Ugye azért még sokunknak ismerős a kép, akár a saját könyvtárunkból? És ugye ezen a ponton újra földézhetem *Kánai János* bátyám egykor volt szavait, hogy

– Őcskös, gyere, beszéljünk meg!

Persze már hallom is előre a védekező válaszokat (hisz magam ugyanúgy küszködöm közös gondjainkkal, mint talán Önök), hogy kevés az idő, sok a tennivaló, nem jut rá energia, meg hogy hol van erre az igény, az érdeklődés, hogy kinek fontos ez az iskolában. Mégis azt mondom: nekünk valahogyan időt kell varázsolni, meg energiát is, igényt kelteni és érdeklődést csiholni, fontosnak hinni ezt a fajta munkát. És kezdeményezni! Észrevenni az érdeklődés bármilyen csekély szikráját, kihasználni a szó legjobb értelmében a könyvtárnak az iskola életében adódó nyitottságát, szellemi-lelki fénycsapda voltát.

Mondandóm végéhez közeledve, mintegy az eddigiék illusztrálásaként hadd végezzek egy kis mustrát, némi összefoglalót saját szakmai múltam idevágó tapasztalataiból.

Könyvtárostanárpályám legmaradandóbb élményei a könyvtár valamelyik csöndes zugában elhangzott, „gyere, beszéljünk meg!” jellegű négy szemközti beszélgetések meg az együttlétek a rokon érdeklődésű diákokból verbuválódott kisebb közösségekkel. Számomra ezek akkor is a könyvtárostanárság kvintesszenciáját jelentik, ha hivatalos presztízsük csekély, mert nincs érdemjegyben, teszt százalékban, félévi pontszámában közvetlenül föl- és elszámolható hozadékuk. Jóízűek voltak már a közös olvasmányélmények, meg az ezekből sarjadó viták is: ahogyan egymásnak ajánlották az én egykor volt könyvtári önképzőköröseim az olvasnivalót, és ahogyan próbálták a lélek mélyebb rétegeibe alászállt, magukévá tett értékeket újra fölidézni, elemezni a hatást, sokszor egymásnak és önmaguknak is ellentmondva, tépelődve. Igazi próbát jelentett aztán, amikor továbbléptünk: amikor a „beszéljünk meg!” igényét a „próbáljátok ki!”, „írjátok ti is!” jellegű tanári provokáció új ntakra terelte, amikor belekóstolva az alkotás gyötrelmeibe és örömeibe, máshonnan érkeve, mintegy fordított utat járva, jutottak el ismét a korábbi vitákban már próbára tett értékekhez, másodszor és másként is megélve azokat.

Mielőtt abbagynám ezt a tépelődést, kétségeim számbavételét, szeretném, ha újat, jobbat akaró murkatársaim, az igazán „hivatásos” könyvtárostánárok megértenék és elhinnék: nem ellenük, hanem szakmánk jövőjéért született ez az írás. Nem azok ellen, akik pontosan tudják, hogy ebben a kevés pénzü, kohzervatív pedagógiai szemléletű közegben a kényelmesek húzhatnak csak hasznot mindenféle hamis „humán-reál” szembeállításból vagy a „használót vagy olvasót neveljünk?” álfkonfliktusából. Nekik, nekünk a cél tisztán látható: *mind a kettőt, egyszerre, együtt.* De én ennek a kényelmes, önfeladó szemléletnek a terjedését szakmai csavargásaim közben mindinkább érzékelem. Egyre gyakrabban hallom, kollégákkal beszélgetve, hogy mit csináljak, ha egyszer *ezek* nem akarnak olvasni, *azok* meg nem küldik őket a könyvtárba. Hogy *amaz* már elavult, fölösleges csinálni, *emezt* bezzeg csinálnám szívesen, mert *ez* a jövő útja, de ha egyszer nem adnak rá pénzt...

Adjunk a diákjainknak esélyt rá, hogy valamikor majd megélhessék ezt a prousti, „madeleine-sütemény”-szerű könyvtárélményt. Miért ne lehetne ez a majdani élmény az iskolai könyvtár emléke: színe, íze, szaga?

Csak tegyük a dolgunkat mi, könyvtárostánárok.